

Roma lányok korai gyermekvállalása összefüggéseinek áttekintése egy helyi projekten keresztül

Betekintő

A roma közösségek többsége az ország azon területein él, ahol a gazdasági aktivitás alacsonyabb, kevesebb a rendelkezésre álló – a képzettségükhöz és kompetenciájukhoz illeszkedő – munkalehetőség. Az oktatási eredményeik az átlagnál rosszabbak, és előnytelenebb munkaerőpiaci pozícióból kezdik meg pályafutásukat. A kormány több programot indított, melynek célja a romák társadalmi felzárkózásának felgyorsítása és elősegítése volt. Legutóbb 2019 júliusában a „Felzárkózó települések hosszútávú programjának megalapozása” nevű kormányhatározattal⁷³ elindult 300 település komplex fejlesztése, mely a fenti problémák orvoslására is törekszik területi célzással.

Korábban 2017-ben indult el a „BARI SHEJ – NAGYLÁNY – FÁTĀ MÁRÉ Roma lányok továbbtanulási esélyeinek növelése” című program, melynek célja a hátrányokkal küzdő roma lányok lemorzsolódásának csökkentése és a továbbtanulási esélyeinek növelése. Ahogy a felhívás fogalmaz, „akik a családalapítás miatt morzsolódnak le, akár egész életükre elvesztik annak esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen”. Tehát fontos cél annak megakadályozása, hogy a lányok idő előtt vállaljanak gyereket, mert akkor már nehezen tudnak a társadalmi felzárkózás és az oktatás társadalmi mobilizációs lehetőségeivel élni.

A munkámban arra vállalkozom, hogy egy Bács-Kiskun megyei településen mutassam be a fent említett projekt működését és a roma lányok helyzetét. Teszem ezt a projektben részt vevő munkatársak és együttműködő partnerek véleményeire és a rendelkezésre álló adatokra támaszkodva, hat szempontból (1. helyi viszonyok, 2. előítélet, 3. projekt, 4. a lányok, 5. család és családtervezés, 6. sikerek). A romák a település népességének csupán 4%-át adják. A roma családok többsége talál munkát, és megélhetését tudja a béréből biztosítani. Helyben van elérhető, jó minőségű, az országos átlagtól jobb kompetenciamérési eredményekkel rendelkező általános iskola, szakiskola és gimnázium is. Nem tipikus, romák által többségben lakott településről van szó, a roma közösség – nem elhanyagolható része – mégis a romák által többségében lakott határmenti településeken tapasztalható problémákkal néz szembe, és az ottanihoz hasonló helyzetben él. A településen működő projekt őket célozza, pontosabban a családokat és a családokban élő lányokat. Egyéni mentorálással, különböző csoportos és egyéni programokkal segít annak érdekében, hogy a helyzetük javuljon, ne morzsolódjanak le az iskolából, és ne vállaljanak idő előtt gyereket. Szerezzenek végzettséget, és tudatosabban készüljenek a családalapításra.

A roma lányokkal való találkozások során kiderült, hogy olyan társadalmi helyzettel állnak szemben a projektben dolgozók, melyet a projekt eszközeivel nehezen tudnak kezelni, de részsikereket el tudnak érni, mert a lányokkal dolgozó intézményeket és a családot össze tudják kötni. Számukra már

⁷³ 1404/2019. (VII. 5.) Korm. határozat.

az is siker, ha nem esnek ki az iskolából és programból a roma lányok, ha találnak a számukra gyakorlati helyet, mert sok vendéglátóegység vagy kereskedő nem szívesen alkalmaz roma lányokat. A projekt kétéves. Egyelőre nem látják még azokat a lehetőségeket, mellyel ezt hosszabbítani lehetne. Abban bíznak, hogy a projekt ideje alatt tudnak hatni a lányok többségére, akik ennek köszönhetően legalább szakmát szereznek és tudatosabban tervezik majd a családalapítást.

Bimodális termékenységi görbe és a roma lányok korai gyerekvállalása

A romák hátrányos területi megoszlása és az oktatás eredménytelensége előnytelen társadalmi pozícióba predesztinálja a népcsoportot. A roma népesség nagy része alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, és ennek köszönhetően rossz munkaerőpiaci pozícióban kezdi pályafutását. Az iskolai végzettség nélküli lemorzsolódás fokozottan érinti a roma népességet, de ezen belül is különösen nagy hátrányokkal rendelkeznek a roma lányok (Kertesi és Kézdi 2009). Az iskolai lemorzsolódás mellett a korai gyerekvállalás is nehezíti a roma lányok munkaerőpiaci részvételét és a felzárkózását. 2011-ben a kormány a tartósan szegénységben élők és a romák felzárkózásának elősegítése érdekében stratégiát⁷⁴ fogadott el, melyet folyamatosan frissít a kihívásoknak megfelelően. Az oktatáspolitikai intézkedéseken belül a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentését tűzte ki célul, ahogy a dokumentum fogalmaz, „kiemelten a roma lányok körében” (NTFS II.17). A korai iskolaelhagyás egyik okának a korai gyerekvállalást jelölte meg a dokumentum. A stratégia keretében kezdetben hazai, majd EU-s forrásból roma lányok továbbtanulási esélyének növelésére programot írt ki a kormány. Arra vállalkozom, hogy az egyik ilyen projekten keresztül mutatom be a roma lányok korai gyerekvállalásának összefüggéseit. Az alábbiakban betekintést nyerhet az olvasó a téma elméleti hátterébe, majd megismerkedhet a projektben dolgozók és együttműködők

véleményével és a roma lányok helyzetével.

A 2010-es évektől a szülések számának növekedésével párhuzamosan Magyarországon a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet elemzése alapján bimodális termékenységi görbe⁷⁵ figyelhető meg, melynek csúcspontjai a 16–19 és a 30–31 éves korú nőknél találhatók. A korábbi kutatások szerint a bimodális termékenységi görbe a következő országokban figyelhető meg: „...ahol nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek, és/vagy valamilyen (pl. etnikai, migrációs) okból kifolyólag egy korai és egy kései gyermekvállalási mintával jellemezhető demográfiai rezsim párhuzamosan él egymás mellett. A magyarországi fiatalok gyermekvállalási kedvének növekedése felveti a kérdést, hogy a jelenség köthető-e bizonyos társadalmi csoportokhoz?” (Makay 2019: 14–15) Legnagyobb számban Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nőtt a fiatalkorúak gyerekvállalása, ahol a romák aránya az átlagnál magasabb. Továbbá azoknál a társadalmi csoportoknál is magas a fiatalkori gyerekvállalás aránya, melyek hátrányos társadalmi pozícióban vannak és az iskolai sikertelenségük is nagyobb, nem tanulnak tovább, nem szereznek szakmát. Ez a romák többségére általában igaz. A hivatkozott tanulmány szerzői is kiemelik, „fontos lenne annak tanulmányozása, hogy a (megnövekedett) fiatalkorú gyermekvállalás mennyire szelektíven érinti a roma etnikai kisebbséget. Tény ugyanis,

⁷⁴ Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia II. – MTFS.

⁷⁵ Kétpólusú termékenységi görbe.

hogy a fiatalkori gyermekvállalás erőteljesen jellemző ezekben a közösségekben.” (Makay 2019: 22)

Fontos felhívni arra a figyelmet, hogy több évtizede ismert, hogy a magyarországi cigányság a demográfiai átmenet korábbi szakaszában van,

más korfával rendelkezik, mint a nem cigány többségi lakosság. A roma közösségekben a fiatalok száma magasabb, magasabb a születések száma, mint a többségi társadalomban, és az első gyerek vállalása is korábbra tevődik.

A becslések és az eddigi kutatások (Janky 2005, 2007) alapján a roma lányok nagy része 16–19 éves korában hozza világra első gyermekét, főleg abban az esetben, ha lemorzsolódik az általános iskolából, vagy a középiskola első két évében (Husz 2011). Ha bent marad a középiskolában, akkor az első gyermekét várhatóan a többségi társadalom tagjaihoz hasonló életkorban hozza világra.

Ugyancsak e téma további vizsgálatának jogosságát támasztja alá a 2011-es kötelező oktatási korhatárt módosító törvénykezés. Vizsgálni szükséges, hogy milyen hatással van a roma lányok gyermekvállalására a 16 évesre lecsökkentett iskolakötelezettség.

A kétpólusú görbe első csúcsának kialakulásában, mely a 16–19 éves korúak körében kiugró gyerekszületésről árulkodik, a roma lányok

korai gyerekvállalása is szerepet játszhatnak, de további vizsgálatokra lenne szükség ahhoz, hogy megállapítsuk, hogy milyen mértékben.

Korábban számos elmélettel kísérelték megmagyarázni a cigányság magasabb termékenységi arányszámait, valamint a korai gyermekvállalás nagyobb elterjedtségét. Eldöntendő kérdés, hogy – a közel sem egységes – cigány kultúra, vagy a „szegénységkultúra” tehető felelőssé a roma lányok között előforduló korai családalapításért. Társadalmi előítéletek közé sorolható az a feltételezés is, hogy anyagi okai lennének a korai gyerekvállalásnak a roma közösségeken belül, vagy, hogy a roma lányok a gyerekvállalást a felnőtté válás egyik eszközének tekintenék (Durst 2001).

A kezdeményezés

Egyes településeken a közösségeknek szembe kell nézniük a fiatalkori gyerekvállalás okozta nehézségekkel. Erre a társadalmi problémára válaszul, a kormány kezdeményezésében először hazai, majd EU-s forrás felhasználásával elindította a roma lányok továbbtanulási esélyeit támogató projektet, a „BARI SHEJ – NAGYLÁNY – FÁTÁ MÁRÉ” programot.

89 pályázó, több mint 2,6 milliárd forint ráfordításával, pályázonként 25–30 millió forint felhasználásával valósíthatja meg a 24 hónapon keresztül tartó, roma lányokat támogató, mentorok bevonásával megvalósuló programokat.

A pályázat célja⁷⁶

„A pályázat a hátrányokkal küzdő roma lányok iskolai lemorzsolódásának csökkentését, valamint ehhez kapcsolódóan a továbbtanulási esélyeik növelését célozza. A beavatkozások stabil alapot teremtenek a majdani iskolai előre haladáshoz, a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentéséhez és a későbbi foglalkoztathatósághoz, valamint hozzájárulnak életminőségük, egészségi állapotuk javulásához, továbbá szüleik nevelési képes-

ségének fejlődéséhez. A program komplex módon reagál a társadalmi problémákra. Nemcsak a lemorzsolódás csökkentése a cél, hanem olyan tényezők érdekében is célzott beavatkozásokat szükséges tenni, mely területen a roma nők jelenléte kiemelkedően magas. Ennek értelmében lépéseket kell tenni családon belüli kiszolgáltatottságuk, gyermekként történő férjhez adásuk ellen is, és nem feledkezhetünk meg a menekülő

⁷⁶ EFOP-1.4.4-17 pályázati felhívás.

útnak vélt prostitúció kockázatáról sem. Azok, akik a családalapítás miatt morzsolódnak le, akár egész életükre elvesztik annak az esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen.”

A roma lányok sikerességének legnagyobb akadálya az iskolai lemorzsolódás, mely előrevetíti a munkaerőpiaci sikertelenséget, a korai családalapítást és korai gyerekvállalást. Sok esetben az iskolai lemorzsolódás a korai gyerekvállalás oka, azonban előfordul az is, hogy a korai gyermekvállalás miatt fejezik be a roma lányok az iskolai pályafutásukat. Az alábbiakban a roma lányok korai gyerekvállalását részletesen tárgyaljuk egy alföldi kisvárosban zajló „Roma lány projekt” megvalósulásának vizsgálatán keresztül.

Bepillantást nyerhetünk abba, hogy a terepen, helyi szinten hogyan érzékelik, hogyan látják a roma lányok gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeit és helyzetüket a segítő programban dolgozó szakemberek és a településen működő roma nemzetiségi önkormányzat vezetője. Ők napi szinten jelen vannak a roma lányok életében, ismerik helyzetüket, és évtizedes tapasztalataik vannak a településen élő roma közösség mindennapjaival kapcsolatban.

Helyi viszonyok

A településen a 2011-es népszámlálás szerint 401 fő vallotta magát romának, 189 férfi és 212 nő. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet becslése szerint 635 fő a roma közösséghez tartozó lakos, ebből 305 férfi és 330 nő. A helyi roma önkormányzat vezetője 500 főre becsülte a helyi romák számát. A településen több kisebb szegregátum található, de a romák többsége elszórtan él a településen a nem roma lakosok szomszédjaként, békességben.

„Vegyesen élnek [romák], szegregátumban és szétszórtan élnek még, vannak, akik bent élnek a város központi részében, és vannak tanyákon élők is. A két szegregátumban a romák 50 százaléka él, és a fennmaradók pedig tanyán, illetve a városban. Azok az emberek, akik nem kívánatosak, kitaszítottak akár a romák által is, azok élnek a tanyán.”

A település Bács-Kiskun megyében található, ahol interjú készült a projekt szakmai vezetőjével, egy mentorral és a roma nemzetiségi önkormányzat elnökével, aki nem vesz részt a projektben, de szorosan együttműködik a kezdeményezéssel. Egy 13 ezer fős településről van szó, ahol a romák aránya nem éri el a 4%-ot, továbbá különböző munkalehetőségek közül válogathatnak a munkakeresők, akár betanított munkás, szakmunkás vagy diplomás végzettséggel rendelkeznek. A kisvárosban több általános iskola, középiskola is lehetőséget ad a tanulásra és a szakmaszerzésre. Elsőre azt láthatjuk, hogy minden lehetőség adott a társadalmi felzárkózásra és arra, hogy a roma közösség tanulhasson és a munkahelyekre belépve megkeresse a családfenntartáshoz szükséges összeget, taníttassa gyerekeit, akik a társadalmi mobilitás egy újabb lépcsőfokára léphetnek ezután. De nézzük meg alaposan, hogyan vélekednek erről a megkérdezettek, mennyire látják reális célnak a társadalmi felzárkózást és az oktatást, mint mobilizációs eszközt. Az elkészült interjúkat hat szempont alapján (1. helyi viszonyok, 2. előítélet, 3. projekt, 4. a lányok, 5. család és családtervezés, 6. sikerek) elemzem, és a helyi szereplők véleményét szó szerint idézem.

(Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője – RNÖ)

A településen összesen 108 vállalkozás és magánvállalkozó található, akik 2018-ban majd 1 milliárd forinttal járultak hozzá az önkormányzat költségvetéséhez. (Települési honlapon szereplő adatok.) Jövedelmező vállalkozások működnek a településen, így munkahelyek is jelentős számban rendelkezésre állnak. A közelben – Kecskeméten és Dunaújvárosban – több olyan cég is működik, ahova szintén bejárnak dolgozni a településen lakók.

De ezen a településen is vannak olyan társadalmi csoportok, amelyek a társadalmi transzferjövedelmeket is kénytelenek igénybe venni a megélhetésük érdekében, mert a rendelkezésre álló munkahelyekre nem tudnak belépni oktatási vagy szocializációs hiányoságaik miatt.

Ezekben a csoportokban a roma családok egy része is megtalálható.

„...akik a jobb módú telepen élnek, azok rendszeresen járnak dolgozni, a gyermekeik rendszeren járnak iskolába. A lakáskörülményeik is megfelelőek, összkomfortos házaik vannak. Nyilván a telepen nem úgy élnek, hogy egy roma, egy magyar, hanem a romák az utca végén, kb. 10 házban. A másik telepen van mit javítani a helyzeten, ott többnyire közmunkában vesznek részt a szülők, a gyerekek sem rendszeren járnak iskolába-óvodába.” (RNÖ)

A projekt vezetője évtizedek óta él a településen, és a roma közösséget is jól ismeri. Az alábbiakban röviden összehasonlítja a korábbi és a jelenlegi helyzetet.

„Egyébként már nyoma sincs annak a mély nyomornak, ami régebben még jellemző volt. Az is jelzi a pozitív változásokat, hogy a helyi gyógypedagógiai iskola megalakulásakor a tanulók kb. 70%-a

volt roma, ez most csak 30%. Ez azt jelzi, hogy mostanra a roma családok gyermekeit is integrálták a többségi intézményekbe. Nagyon ritka mostanra az, ami régen jellemző volt, hogy csak azért küldték oda a roma származású gyereket, mert magatartási problémáik vannak.” (Projektvezető – PV)

A településen az iskolák az országos átlaghoz képest jól teljesítenek az országos kompetencia adatokat figyelembe véve. Az egyházi általános iskolában mindössze 4% a roma gyerekek aránya, de rosszabbak a kompetenciaeredményeik, mint abban az általános iskolában, ahol a roma gyerekek aránya 30%. Mind a két általános iskola az országos átlag felett teljesít a kompetenciafelmérésen matematika és szövegértés területen egyaránt. A helyi gimnázium nem szolgáltatott adatot, de a kompetenciaeredményei jobbak az átlagosnál (Oktatási Hivatal – OH, 2018).

	Matematika	Szövegértés	Romák aránya %-ban
Település Egyházi Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium	1755,721	1756,277	Nem válaszolt
Települési Egyházi Középiskola és Általános Iskolája	1611,722	1592,182	4
Települési Általános Iskola	1651,613	1650,946	30
Országos átlag általános iskola	1573,537	1558,050	20,03
Országos átlag gimnázium	1743,308	1744,501	1,97

1. táblázat: A településen működő oktatási intézményekben tanuló romák aránya és kompetenciaeredményei (Forrás: OH, 2018)

A településről nem volt elérhető lemorzsolódási adat, viszont a járási szinten friss adatok állnak rendelkezésre. A 2018/2019-es első félév eredményei alapján a járásban összesen 901 tanuló tanult, akik közül 87 fő, a diákok 9,66%-a volt veszélyeztetett a lemorzsolódás szempontjából. Az országos átlag a 2018/2019-es első félévre 9,9% volt. A járási szintű adat kissé jobb, mint az országos. Azonban rosszabb, mint a megyei, mely 7,07%. Az interjúk alapján elmondható, hogy pozitív folyamatok játszódtak le az utóbbi évtizedekben. A helyiek elvégezték az általános iskolát, és emelkedett a száma a szakmát szerzőknek is. A lányok továbbtanulási esélyei azonban nem javultak, még most is kevesen mennek szakmát tanulni, de ha tovább tanulnak

is, akkor is kevés esetben végzik el a középiskolát. *„20 évvel ezelőtt az volt a tendencia, hogy még az általános iskolát sem végezték el. Ez igaz volt fiúkra-lányokra egyaránt. Mostanra ez a tendencia annyiban változott, hogy az általános iskolát már befejezik, viszont főleg a lányok tanulmányai itt befejeződnek.”* (PV)

Azzal együtt, hogy a lányok nem tanulnak tovább, a korai gyerekvállalás is megjelent újból a településen.

„...országos tendencia értékű az, hogy itt is megjelent újra a lányok korai gyermekvállalása. Egyébként azt tudom mondani, hogy a nyolcadik osztály elvégzése után tendencia, hogy 15-16 évesen már gyermekük születik a lányoknak.” (PV)

Előítéletek a romákkal szemben

Az előítéletekről nem rendelkezünk helyi szintű kutatásokkal vagy adatokkal, de árulkodó tény, hogy az egyik általános iskolában alig vannak roma gyerekek az intézményvezető becslése szerint, a másikban pedig 30% az arányuk. Az országos folyamatoknak ellentmondva, a gyerekek iskolai teljesítményében helyi szinten nem mutatkoznak meg a roma arány okozta negatív hatások. Az az iskola, ahol több roma diák tanul, az szerepel jobban az országos kompetenciafelmérésen. A településen két roma telep is megtalálható, melyek közül az egyikről – a beszámolók és a személyes tapasztalatom alapján is – elmondható, hogy jó állapotban van. Van folyóvíz, aszfaltozott úttal rendelkezik, és az ott lakók többsége dolgozik. A másikról ezt nem lehet elmondani. Nincs aszfaltozott út, sem folyóvíz, az épületek állapota a település épületeinél sokkal rosszabb állapotban van. Az interjúk szerint a jó állapotban lévő roma telep is hasonló jellemzőkkel rendelkezett, de miután az önkormányzat leaszfaltozta az utat, a munkával rendelkező roma családok a házaikat elkezdtek felújítani. Összeségében elmondható, hogy jelen van ezen a településen az intézményekben is az előítélet, de ez az elmúlt évtizedekben csökkenő tendenciát mutat. Sajnálatos módon a vélemények alapján

a legnagyobb előítélet a munkaerőpiacon tapasztalható.

„[az előítélet] valóban probléma, hogy a lányokat, akik pincérnek tanulnak, nem veszik fel sehová gyakorlatra a származásuk miatt. Sajnos ahol próbálkoztunk, ott már volt roma alkalmazott, aki nem felelt meg, ezért nem akarnak már több romát felvenni. Ettől függetlenül mindenképpen azon dolgozunk, hogy tudjunk nekik gyakorlati helyet találni. Az iskolának elmondtam a problémát, így a Vendéglátók Ipartestületének vezetőivel le fogunk ülni megbeszélni, hogy mit lehet tenni.” (mentor)

A mentor több ilyen előítéletes magatartásról számolt be, ahol a lányokat a származásuk miatt nem vették fel gyakorlatra. A munkáltatók el is mondják nekik általában, hogy azért nem veszik fel, mert roma.

„Sajnos volt olyan helyzet, hogy mivel nem sikerült gyakorlati helyet találni, így a kellő gyakorlati idő hiánya miatt valakinek évet kellett ismételnie. A lányoknak ezzel el is veszik a kedvét a továbbtanulástól. Megkérdőjeleződik bennük, hogy miért is tanultak.” (mentor)

A lányok nagy lelkesedéssel kezdik el a szakiskolát, de az előítéletek és az eddigtil különböző elvárások elriasztják őket. A velük

dolgozó mentorok sem tudják mással magyarázni a sikertelenségüket, csak azzal, hogy nehezen tudnak szembenézni az előítéletekkel és az új kihívásokkal, és a kevésbé ellenálló (rezi-liens) lányok csalódottá, motiválatlanná válnak, majd a számukra elsősre könnyebbnek tűnő utat választják, a családalapítást, a korai gyerekvállalást.

„...meg kell tudni a lányok számára mutatni, hogy elhiggyék, hogy ha megteszik a lépéseket a tanulás felé, akkor mégis tudnak előre haladni. Azt kell, hogy mondjam, hogy ilyen típusú hátrányok [diszkrimináció, előítélet] biztosan érik a roma fiatalokat a társadalom részéről. Másfajta hátrányra nem tudok gondolni, mert tulajdonképpen a hozzáférés az meg van mindenhez, hozzáférésük van az oktatáshoz és egyéb dolgokhoz.” (PV)

A projekt

A projektet egy budapesti székhellyel rendelkező, de a helyi roma önkormányzati vezetővel baráti kapcsolatban lévő civil szervezet működteti. A civil szervezet az ország több pontján tartott motiváló foglalkozásokat és roma kulturális tartalmú felvilágosító és ismeretterjesztő programokat. Ezekből a tapasztalatokból építkezve, valamint a roma önkormányzat vezetőjének kezdeményezésére adta be az egyesület a pályázatot, hogy a rászoruló roma lányoknak segíthessenek pluszforrásokkal, mentor-rendszerrel, csoportos foglalkozásokkal és élménygazdag eseményekkel, táborozással.

„A lányokkal való munkát 2018 májusában kezdtük el, illetve nyáron volt egy közös táborozás, itt a lányok elég hamar megnyíltak, és beszélni tudtak az életükről. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy van egy roma autentikus zenét játszó zenekar, a Khamoro zenekar, akit elhívtunk már többször is. Mivel ők Budapesten vannak, így ismernek olyan embereket, akiket meg tudtunk hívni a lányokhoz egy-egy csoportfoglalkozásra. A lányok többsége, kb. 80%-a oláh cigány családból származik, a 20% pedig romungro. Egyébként döbbenetes látni a csoportos foglalkozásokon is, hogy a lányok mennyire nem tájékozottak a saját kultúrájukkal kapcsolatban. Az erre irányuló tudásátadás egyáltalán nem történt meg. Gyakorlatilag a romákkal kapcsolatos dolgokat, jelképeket, szimbólumokat itt tanulták meg.” (PV)

Az előzőekben leírt dilemma, mely szerint a roma kultúra vagy a szegénykultúra felelős-e a korai gyerekvállalásért, ezen a településen megoldni

látszik, mert többségében nem is ismerik a roma kultúrát a lányok. Egyfajta – a szegénykultúrával kevert – és a többség által prezentált (leginkább az interneten és a tv-ben fellelhető tartalmakból) roma kultúrával azonosulnak. A projekt programjai nagyon színesek, és a roma kultúra megismertetésén keresztül próbálnak a lányok számára egy másik utat mutatni. A „stratégiai gyerek”-elméletet nem vélték felfedezni a helyi szakemberek, és a roma lányok a megkérdezettek szerint nem tekintik a korai gyerekvállalást a felnőtté válás egyik eszközének.

„A négy mentor egyénileg foglalkozik a lányokkal, egyéni fejlesztési tervek mentén, és nagyon szoros kapcsolatot tartanak az intézményekkel, ahonnan a lányok jönnek. Az derült ki számukra, hogy nagyon nagy probléma van a gyerekek önértékelésével, alul értékelik magukat ezek a lányok. Ehhez nagymértékben hozzájárul a társadalmi megítélés is. A lányokat támogatni kell abban, hogy ez megváltozzon. Havonta két alkalommal vannak csoportos foglalkozások is, ahová már a lányok családját is várjuk. Szabadidős és művészeti foglalkozások vannak, aztán a roma identitást, roma kultúrát erősítő foglalkozások, illetve vannak egészségügyi és drogprevenációs foglalkozásaink. Ezenkívül vannak pályaaorientációs foglalkozások és drámapedagógiai csoportok. Ehhez jön még egy-egy 3 napos tábor.” (PV)

A projekt fontos eleme a mentorok munkája és a programok, ahol a lányok szocializációs terébe próbálnak belépni és változtatni azon.

Azonban ez nem lehetséges, ha a család nem partner ebben, vagy az iskola nem dolgozik a roma lányok érdekében. A mentorok munkája azonban ebben a rendszerben nélkülözhetetlen. *„Folyamatos kommunikáció szükséges a család – gyerek – mentor – pedagógus között. A folyamatos visszacsatolásokon keresztül tudjuk a lányokat bent tartani a programban és az iskolában. A mentorokra nem kis feladatot ró ez, mert gyakorta akár éjszaka is adódnak családi problémák, amikkel a lányok hozzájuk fordulnak. Áldozatos munkát kíván a mentoroktól. Ezt úgy tudjuk megoldani, hogy a mentor mindig megy, beszél a szülővel, az adott szaktanárral, ha szükséges.”* (PV)

A mentor a következőképpen fogalmazza meg azt, hogy a lányok milyen nehezen tudnak egy új közegbe beilleszkedni, és azt, hogy ez a mentor és a lányokat segítők számára mennyi pluszmunkával jár. Minden gyereknek nehézséget jelent az új közeggel való megismerkedés, és ha a roma lányoknak ez a feladat nem sikerül, az a többség esetében az iskolai pályafutás végét is jelenti.

A célcsoport

A projekt célcsoportja a 10–18 év közötti – elsősorban roma – lányok. A roma identitást önkéntes nyilatkozattal szükséges igazolni. Olyan lányok vehetnek részt a projektben, akiknél jelen van valamely lemorzsolódási kockázat, például tantárgyi bukás, évismétlés, sok hiányzás, testvérek lemorzsolódtak már. A szülők legfeljebb 8 osztállyal rendelkeznek. Célként és ezzel együtt elvárásként fogalmazza meg a pályázati felhívás, hogy a bevont lányok 50%-a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben kell, hogy részesüljön. A projektben arra törekszenek – nem lemondva a segítségre szoruló idősebb lányokról sem –, hogy minél fiatalabb korban be tudják vonni őket, és ezzel minél korábbi életkorban tudjanak segíteni nekik.

„Akkor, amikor valaki az általános iskolai környezetből, amit már ismert, ahol viszonylag elfogadták, bekerül egy szakmunkásképzőbe, akkor ott már bizony dzsungelharc van, amit az ilyen [roma] lányok nem tudnak kezelni. Itt van nagy szerepe annak, hogy van ott valaki mellettük, akire támaszkodhatnak. Valaki, aki megkérdezi, hogy hogy vannak, milyen volt a napjuk, átöltöztek-e testnevelésórán.” (mentor)

Kevés szülő követi a lányok tanulmányait, ha szeretnék, sem tudnák, mert nem ismerik az oktatási rendszert, és személyesen sincsenek jó tapasztalataik. Ezért jó, hogy van egy olyan mentor, esetünkben ráadásul még roma származású is, aki híd-szerepet tud betölteni az iskola és a család között. És ezt a lányok is érzik. Látják, hogy foglalkoznak velük és van kihez fordulniuk a problémáikkal.

„Én hetente többször is bejárok az iskolába, tartom a kapcsolatot az osztályfőnökökkel és az igazgatókkal. Megnézem a jegyeiket, követem a tanulmányaikat [...] Szerintem valamennyire felnéznek rám. Amit mondok nekik, azt komolyan veszik, és figyelnek rám.” (mentor)

„Látom már a projekt kapcsán, hogy azoknál a lányoknál, akik 17-18 évesen kerültek a programba, már sokkal nehezebben érünk el jó eredményeket, a programba kerülés náluk már késői dolog. A fiatalabbakat könnyebben lehet még érzékenyíteni, a család szemléletének megváltoztatására, formálására is több idő és lehetőség van még.” (PV)

A fiatalabb lányoknál még nem jelentkeznek azok a problémák, amivel a legnehezebb a mentoroknak és sok esetben a családnak is megküzdeni. A nemi érettséggel a problémák sokasodnak. Ha barátja lesz egy lánynak, akkor az iskolai teljesítménye csökken, és ha a fiú nem érettebb és nem figyelnek a védekezésre, akkor

még a nem kívánt terhesség is előfordulhat (Béki 2013: 120).

„Van egy-két lány, velük nem túl egyszerű. Nagyon nehéz az ő esetükben megértetni, hogy nem kellene korán férjhez menni, nem kellene olyan »pali-val« összejönni, akinek már van gyereke, vagy még házas.” (RNÖ)

A nemzetiségi önkormányzat vezetője jól foglalta össze a lányok kilátásait (kilátástalanságait).

Azt a nehézséget, hogy milyen küzdelmes a lányoknak kilépni abból a szerepből, amit anyjuk is megélt, és amiből az anyák szeretnék, ha a lány kiléphetne.

„Egyébként pedig sok-sok értéke van, jól énekel, táncol, tudna valamilyen végzettséget szerezni. Közben pedig olyan, mintha elrendeltetésszerűen alakulna a sorsa.” (RNÖ)

Család és családtervezés

A lányok mellett a felhívás a lányok családját is célcsoportként kezeli, a projekt megvalósításában résztvevőknek a családdal kapcsolatban is vannak kötelezettségei. A mentor kapcsolatot tart velük, de a csoportos foglalkozásokra is meg kell hívni őket és aktivizálni. A család nélkül nem tudnak változtatni a lányok életén, vagy – ahogy a projekt menedzsere fogalmazott – a lányokon keresztül változtatni a család életén. A projektmenedzser a fogyatékkal élő emberek tanításában is szerepet vállal, és ezen a példán keresztül írja le, hogy egy-egy szülővel külön kell foglalkozni, mert lehetséges, hogy a szülői értekezleten – ha egyáltalán elmegy – nem érti az elhangzottakat.

„Nekünk, mint programnak, ugyanúgy dolgozunk van a családdal is, nem csak a gyerekekkel. [...] van olyan szülőnk, aki szintén értelmi fogyatékkal él. Ezt a szülőt lehet, hogy külön le kell ültetnem, és kétszer elmagyarázni neki valamit. Más intézmények sem söpörhetik szőnyeg alá a szülőt, ki kell nyitni az iskola ajtóit, és be kell engedni a szülőt. Fontos, hogy a szülő is lássa meg azt a követelményrendszert, amit elvárunk a gyerektől, és ő is elmondhassa, hogy neki mi az elvárása az iskolával, a gyerekével és a tanító nénivel szemben. Ha ezeket meg tudja fogalmazni, akkor lesz ő partner.” (PV)

A bevont családok sokfélék: Van olyan család, amelyik segíteni szeretne a gyerekeinek, hogy ők már tovább tanuljanak és szerezzenek szakmát, majd dolgozzanak, de az anyagi lehetőségeik nem engedik és nincsenek felkészülve a továbbtanulás adta kihívásokra. Van olyan család, aki sem anyagilag, sem az élet más területén nem támogatja a gyerekeit, mert nem látja, hogy lenne más lehetőség a gyerekek számára, mint amilyen az ő élete. A sokféle élethelyzetre a projektnek szükséges válaszolni. Segíteni kell a lányoknak és a családoknak, függetlenül attól, hogy milyen háttérrel rendelkeznek. A legnehezebb dolguk akkor van, amikor el kell hitetni a szülőkkel, hogy nekik segítségre van szükségük, mert akkor a lányok máshogy is élhet, mint ahogy a család él most. És a gyerekvállalás egy tudatos döntés része, amikor már képes a gyerekük a gyereknevelésre és párkapcsolatra.

„...a program egyik fontos célja, hogy te akkor vállald majd gyereket, amikor elvégezted az iskolát, elmész dolgozni. Ennek a szándéknak a megvalósításához viszont tényleg elengedhetetlen a családok bevonása. Nekik tudniuk kell, hogy nekünk ez is célunk. Feltehetjük nekik a kérdést, hogy szeretnék-e, hogy az unokáik ilyen körülmények között éljenek, mint ők, vagy jobbat szeretnének számukra.” (PV)

Sikerek

Az EFOP – 1.4.4-17 BARI SHEJ – NAGYLÁNY – FÁTÁ MÁRÉ Roma lányok továbbtanulásának növelése című pályázat kiírás az alábbiak szerint sikeresnek tekinthető:

„Jelen programba legalább 1320 fő kerül bevonásra az érintett célcsoportból, és közülük legalább a felénél (660 fő) kell a programnak valamilyen pozitív hatást gyakorolnia az iskolai

karrierre, ami lehet: a lemorzsolódás hiánya, tanulmányi eredmény javulása, vagy megfelelő korú célcsoporttag esetén továbbtanulás.” (EFOP – 1.4.4-17 BARI SHEJ – NAGYLÁNY – FÁT MÁRÉ Roma lányok továbbtanulásának növelése című pályázati kiírás, 5. old.)

A projekt ideje alatt, a romákkal kapcsolatos munka során is megélnék sikereket a résztvevő szakemberek és a roma önkormányzat vezetője is. Azonban a siker ebben a kontextusban sokszor nem ugyanazt jelenti, amit az olvasó gondolna. Ami a többségi társadalom számára normálisnak és elvárhatónak tekinthető – habár a normák és értékek időben és térben változnak – az a roma lányokkal dolgozóknak már siker, azaz a „normális élet” a siker. Egyértelműnek gondolhatjuk, hogy fiatal, kiskamasz roma lányok befogadják és élvezik a zenét és szórakozást, vagy szeretik kipróbálni magukat új kihívásokban, azonban ahogy a projekt tapasztalati mutatják, ez nem mindig van így. Láthatjuk a kiírásban szereplő indikátorok is visszafogott elvárásokat fogalmaznak meg, vagy csak ismerik a realitást, hogy egy-két éves program megvalósítsa nem fogja megszüntetni a társadalmi problémákat. A kiíró bízik abban, hogy helyi szinteken lesz egy-egy olyan lány, akinek ez a támogatás jelenti a kitörési lehetőséget, de legalább az első lökést a kitöréshez.

A projektmenedzser az alábbiakat mondta arról, hogy mit tekint sikernek:

„Egyébként én már azt is sikernek értékelem, hogy a lányokat bent tudjuk tartani, hogy tudjuk feléjük közvetíteni a saját kultúrájukhoz kötődő értékeket. Érzékenyíteni kell őket a saját kultúrájuk iránt. Egy serdülő kamaszlányt nehéz már bevonni olyan programokba, amit »cikinek« tart. De vannak sikerek a meghívott előadókkal is. Ilyen például az Európa-szerte ismert Varga Erika és Varga Heléna, akik a Romani Design megvalósítói.” (PV)

Konkrét sikerről is be tud számolni a projektmenedzser:

„...ha egy konkrét gyerekre vonatkozó sikert kell említeni, akkor kiemelném azt a diákunkat, akit a program keretében készítettünk fel egy »Ki mit tud« vetélkedőre versmondásban, és ő első helyezett lett.” (PV)

Nagy siker a lányoknak és a felkészítő kollégáknak is, ha egy-egy versenyt meg tudnak nyerni, de már az is, ha az indulást kiharcolták a gyerekek azzal, hogy egy verset megtanulnak, és kiállnak vele a szüleik, a közönség elé. Siker az is, ha a mentorált szakiskolás lánynak sikerül gyakorlati helyet szerezni, és nem fog emiatt évet ismételni. Így nem csak az esélyei javulnak, de az előítéletek is gyengülnek a társadalom különböző közösségei között.

„A bolti eladónak tanuló lányok esetében azért voltak pozitív példák is. Az egyik lányt azért vették fel, mert engem ismernek, és én felelősséget vállaltam érte egészen a program 2020-as végéig, hogy én figyelemmel kísérem majd az ő munkáját. Más boltban is vannak pozitív példák, a xy boltban szívesen fogadták őket, de én mentem velük, és nem a szüleik. Ott, ahol a szülővel mennek, van, hogy meglátják őket, és emiatt nem akarják felvenni a lányokat.” (mentor)

Ha a program hatásáról, sikeréről kérdezzük a roma önkormányzat vezetőjét, akkor egy nagyon fontos szempontot emel ki: a lányok önbizalmát. Fontos, hogy a roma lányok és nők érezzék legalább olyan jónak magukat, mint bárki más. Azért nem kevesebbek, mert ők roma származásúak.

„[A program] önbizalmat ad; azt biztosan éreztetik, hogy ők is ugyanolyanok, mint a nem roma lányok, nekik is ugyanolyan lehetőségeik vannak.” (RNÖ)

A bimodális görbe első csúcspontját a településen a roma lányok korai gyerekvállalásai jelentik, habár ez a csúcspont nem magas. A megkérdezettek nagy része arról számolt be, hogy a legszegényebb roma családokban nevelkedő roma lányokra inkább jellemző a korai gyerekvállalás. Általánosan nem elfogadott a közöségekben a lányanyák jelenléte, a család nem támogatja a lányokat a korai családalapításban, de a társadalmi közeg és a nem tudatos családtervezés nem kedvez a folyamatnak. Az adatokból és a megkérdezett érintettek véleményeiből láthatjuk, hogy a roma lányok társadalmi hátrányai óriásiak a roma férfiakhoz, és még nagyobbak a nem roma, többségi társadalomhoz képest. A helyzet javításához szükséges a meglévő programok sikeres végrehajtása és további prog-

ramok bevezetése, melyek a roma lányokat célozzák komplex módon. Részleges szakpolitikai intézkedésekkel nem lehet eredményeket elérni. Fontos a példa, a példaképek szerepe a lányok életében, akik hitelesek és mintát tudnak számukra jelenteni. Fontos a segítség, mert sem a lányok, sem a családjuk önerejükben nem képesek kiemelkedni a nyomorból és az „elrendelt sorsukból”. A legfontosabb aktorok a helyi szereplők, akiket szükséges szakmai tudásukban

és erőforrásaikban is fejleszteni, erősíteni, hiszen nap mint nap a lányokkal és családjaikkal dolgoznak, egy közösségben élnek velük. Az elmúlt időszakban látszódnak a javulás jelei, egyre több roma gyerekeknek van esélye a tanulásra, és vannak jó példák, akik tudnak élni a lehetőséggel helyi szinten. Közösségi szinten azonban még nem következett be tömeges változás.

Absztrakt

Az írás fő célja, hogy bemutassa a roma lányok korai gyerekvállalásainak fő összefüggéseit egy Bács-Kiskun megyei településen a „BARI SHEJ – NAGYLÁNY – FÁTĂ MÁRÉ Roma lányok továbbtanulási esélyeinek növelése” című programon keresztül. A rendelkezésre álló adatok segítségével vizsgálom az országos és a helyi adottságokat, továbbá a projektmenedzser, a mentor és a projekttel együttműködő roma nemzetiségi önkormányzat elnök véleményét ismertetem a roma lányok korai gyermekvállalásával és az iskolai lemorzsolódásával kapcsolatban. A projektet és a roma lányok helyzetét 6 szempont (1. helyi viszonyok, 2. előítélet, 3. a projekt, 4. a lányok, 5. a család 6. sikerek) szerint vizsgálom, és elemzem az interjúkat.

A projekt adta lehetőségek segítségével jelentenek a roma lányoknak és családjuknak. A mentorok egyénileg és csoportosan is követik a projektbe

bevonott roma lányokat, és hidat képeznek a szülők és az oktatási intézmények között. Annak érdekében dolgoznak, hogy a lányok továbbtanuljanak, középiskolába járjanak és szakmát szerezzenek, valamint ne legyenek a korai gyerekvállalás áldozatai. A csoportos foglalkozások segítik őket megismerkedni a saját (roma) kultúrájukkal. A lányok olyan példaképekkel találkozhatnak, akik hasonló helyzetből tudtak sikeres roma nők lenni. A projektnek van hozzáadott értéke, de áttörést nem tud hozni a roma lányok életében. A projektben dolgozók és a helyi roma önkormányzat vezetője azt remélik, hogy ez a kezdeményezés motiváló hatású lesz a lányok számára, és mindebből tudnak a jövőben építkezni.

Kulcsszavak: *korai gyermekvállalás, roma lány, roma projekt,*

Köszönöm munkatársaim hozzájárulását a cikk elkészítéséhez. Raffael Mónikának az interjúk felvételében és a leirat elkészítésében végzett munkáját. Bocz Jánosnak a statisztikai adatok rendelkezésre bocsátását.

Felhasznált irodalom

- Béki Orsolya (2013) A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen. *Belvedere Meridionale*, XXV. évf. 3. sz. 117–129.
- Durst Judit (2001) „Nekem ez az élet, a gyerekek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben. *Századvég*, 6. sz. 71–92.
- Janky Béla (2005) A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In: Nagy I., Pongrácz T., Tóth I.: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium 136–148.
- Janky Béla (2007) A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők cigány nők körében. *Demográfia*. L. évf. 1. sz. 55–73.
- Kertesi Gábor, Kézdi Gábor (2009) *A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány*. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése–értékelése”
- Makay Zsuzsanna (2019) *Fiatalkori gyermekvállalás, terhességmegszakítás, fogamzásgátlás*. (Kézirat.) Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.